

Martin Franc a kol., *Habitus českých vědců 1918–1968. Příklad dvou generací*
Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., Praha 2021, 509 s.,
ISBN 978-80-88304-65-4

Kolektivní monografie vzniklá pod vedením Martina France¹ o habitu českých vědců v letech 1918–1968 představuje první ucelený pokus o zpracování této tematiky v českém prostředí. Sociologické modely Pierra Bourdieua² a Karla Mannheim³ jsou v ní aplikovány

¹ Doc. Martin Franc byl hlavním řešitelem grantového projektu s názvem *Habitus českých vědců v letech 1918–1968. Příklad dvou generací* (GAČR č. 17-22085S), jehož je kniha výstupem.

² Pierre BOURDIEU, *La distinction. Critique sociale du jugement*, Paris 1979 (německý překlad: Týž, *Die feinen Unterschiede. Kritik der gesellschaftlichen Urteilskraft*, Frankfurt am Main 1982; anglický překlad: Týž, *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*, Cambridge 1984); Týž, *Homo academicus*, Paris 1984 (německý překlad: Týž, *Homo academicus*, Frankfurt am Main 1988; anglický překlad: Týž, *Homo academicus*, London 1990).

³ Karl MANNHEIM, *Das Problem der Generation*, in: Kurt H. Wolff (ed.), Karl Mannheim. Wissenssoziologie. Auswahl aus dem Werk, Berlin – Neuwied 1964, s 509–565 (poprvé esej vyšla již v roce 1928).

na dvě generace špičkových vědců⁴ v delším časovém rozmezí, které se navíc vyznačovalo několika výraznými diskontinuitami (uzavření českých vysokých škol 1939–1945; vláda komunistické strany po roce 1948, která vedla ke ztrátě vědecké autonomie). Je potřeba rovnou říci, že i přes menší výhrady (viz dále), které ke knize mám, ji pokládám za velice zdařilý odborný počín, který jistě otevře diskusi nad tímto tématem.

Autoři,⁵ kteří často navazují na svůj předchozí výzkum, totiž v knize prokázali široký rozhled ve velmi bohaté literatuře, edicích egodokumentů a archivních fondech vztahujících se k dějinám vědy a na základě tohoto bádání nastolili první obecnější závěry. Byť je jasné, že vzhledem k rozsáhlosti tématu nemohli některé teze, literaturu a archivní fondy zohlednit. Například bych doplnil ke kapitole týkající se volného času, že prvorepubliková generace vědců trávila svou letní dovolenou nejen ve vlastních či pronajatých obydlích na venkově, ale i v lázeňských letoviscích,⁶ kde se stejně jako na letních bytech⁷ mezi sebou neformálně setkávala. Dále v rámci stejného oddílu zcela souhlasím s nastoleným závěrem, že většina vědeckých pracovníků první generace, a to na základě příkladů svých učitelů žijících na přelomu 19. a 20. století, trávila volný čas spíše „poklidným“ způsobem, například posezením v kavárně, procházkou nebo četbou krásné literatury než aktivním sportováním (v rámci druhé generace, tj. v poválečném období jsou už tyto aktivity běžnou součástí jejich volného času). Na podporu této premisy bych jen uvedl, že k oblíbeným klidným kratochvilím českých vědců patřily též šachy, a to často nejen v rámci přátelských soubojů, ale i na sportovní úrovni.⁸ V rámci kapitoly o mezinárodním kontextu habitů českého vědce si myslím, že mohlo být více přihlédnuto k fenoménu čestných doktorátů

⁴ Vzhledem k velkému množství vědců působících v uvedeném období je pozornost autorů zúžena na jedince, kteří v rámci první generace, tj. v době první republiky či těsně po roce 1945 dosáhli jmenování vysokoškolským profesorem. Z této generace jsou vyřazeni akademici, kteří byli německé národnosti. V rámci druhé generace se pak zaměřuje na ty vědce, kteří svého kariérodní vrcholu dosáhli v 50. či 60. letech, což bylo vyjádřeno opět dosažením profesorského gradu či členstvím v Československé akademii věd (po roce 1952). Pro někoho možná kontroverzní vymezení pokládám osobně za velice funkční, i přes všechny problémy, které přináší, viz třeba nezahrnutí osobností (například Zdeněk Kalista; Julie Moschelesová, Albína Dratvová atd.), které nemohly dosáhnout z různých důvodů profesorského titulu v době první republiky a po 2. světové válce jim v kariérním postupu bránil politický profil.

⁵ Marie Bahenská, Petra Brandejsová-Tomsová, Věra Dvořáčková, Martin Franc, Tomáš Gecko, Adéla Júnová-Macková, Tomáš W. Pavlíček a Jiří Šoukal.

⁶ Jako příklad lze uvést Poděbrady, Marek ĎURČANSKÝ, *Vědci jako návštěvníci poděbradských lázní v letech 1924–1947*, *Vlastivědný zpravodaj Polabí* 37, 2003–2004, s. 115–187.

⁷ K tomu blíže Jiří ŠOUKAL, *Univerzitní profesori na letním bytě v první polovině 20. století*, *Historická geografie* 44/2, 2018, s. 195–216.

⁸ Z první generace se královské hře, a to často i jako její přední organizační činovníci v rámci Ústřední jednoty českých (posléze československých) šachistů, věnovali lékaři Eduard Nessel, Leo Taussig, mj. vicemistr českých zemí v roce 1905, Josef Thomayer a Hubert Procházka, mj. kapitán českého olympijského týmu v Hamburku v roce 1930, technik Antonín Klír, právník Josef Vančura, jehož syn patřil k tehdejším předním úlohářům, sociolog Emanuel Chalupný či fyzik František Nachtikal. Šachovou legitimaci klubu Českého spolku šachového dále vlastnil i Josef Vítězslav Šimák. Z druhé generace propadl kouzlu této hry například matematik Miroslav Katětov, který dosáhl titulu mezinárodního mistra, byl též opakovaným přeborníkem Prahy a dlouholetým reprezentantem, či právník Vladimír Procházka. Je jasné, že zájem o šachovou hru stejně jako o umění (hudba, literatura atd.) patří obecně k oblíbeným koníčkům vědců obou generací (potažmo do dnes), obzvláště však v druhé polovině 19. století a první polovině 20. století, patřili čeští univerzitní profesori a docenti k předním závodním hráčům, funkcionářům a propagátorům šachu v českých zemích. Vlastimil FIALA, *Počátky českého organizovaného šachu*, in: Jiří Malíř – Pavel Marek (edd.), *Andros probalis*: sborník prací přátel a spolupracovníků historika prof. PhDr. Miloše Trapla, CSc. K jeho 70. narozeninám, Brno 2005, s. 503–522.

(zmiňen je v této souvislosti jen orientalista Bedřich Hrozný, jeho držiteli byli třeba i fyzik Václav Posejpal z první generace či filozof Jan Patočka jako zástupce z druhé kohorty).⁹ Připomenuty mohly být v rámci této sondy i zahraniční badatelské pobyty historiků, které jsou v literatuře velice dobře zpracovány.¹⁰

Obecně v rámci celé knihy je zřejmé zaměření autorů na pražské vědecké instituce, což je plně pochopitelné, ale přesto je dle mého názoru poněkud na škodu, že není více zohledněno působení českých vědců v Brně (Masarykova univerzita,¹¹ Vysoké učení technické) a v Bratislavě (Univerzita Komenského),¹² jejichž archivní fondy zůstaly poněkud stranou, v případě archivů posledních dvou institucí nebyly jejich fondy využity vůbec. Chtěl bych však zdůraznit, že všechny uvedené informace v tomto a předchozím odstavci je třeba chápat jen jako dílčí postřehy, které nikterak nesnižují hodnotu recenzované kolektivní monografie, či možnosti dalšího výzkumu.

V této souvislosti je možno podotknout, že v budoucnu v rámci případného dalšího výzkumu tohoto tématu by mohly být více využity i osobní fondy profesorů nacházející se v Archivu Univerzity Karlovy (reflektován byl jen fond lékaře Ladislava Syllaby),¹³ které jsou už inventárně zpracovány a jež i obsahují relevantní prameny k problematice, což by některé závěry recenzované monografie v detailu mohlo ještě více podložit. Například z první generace je k dispozici fond historika a archiváře Jaroslava Prokeše,¹⁴ který mj. velmi dobře odráží veřejnou a politickou činnost vědce, například v souvislosti s jeho angažmá na přípravě archivního zákona, či právníka a rektora Karla Hermanna-Otavského, jehož manželkou byla neteř profesora římského práva Leopolda Heyrovského (viz téma rodinných vazeb mezi vědci). V rámci mezinárodního kontextu je možné uvést, že K. Hermann-Otavský působil jako československý expert v oblasti snah o mezinárodní unifikaci směnečného práva a že se stal prvním československým národním soudcem u Stálého soudu mezinárodní spravedlnosti v Haagu (nástupnickou institucí je Mezinárodní soudní dvůr).

Z druhé sledované skupiny vědců jsou pak k dispozici pozůstalosti například lékařů Miroslava Jaroše (ortoped) a Miloslava Matouška (gynekolog). M. Jaroš měl široké mezinárodní kontakty, pravidelně přednášel na různých lékařských kongresech a sympoziích,

⁹ Srov. k tomuto fenoménu na příkladu Univerzity Karlovy a Univerzity Komenského: Josef PETRÁŇ – Lydia PETRÁŇOVÁ, *Čestní doktoři Univerzity Karlovy: 1848–2015*, Praha 2017; Mária GRÓFOVÁ – Pavel SÚRA (edd.), *Čestní doktoři Univerzity Komenského 1928–2018*, Bratislava 2019.

¹⁰ Viz třeba jejich cesty do Itálie, k tomu například studie v: Jitka RAUCHOVÁ – Bohumil JIROUŠEK (edd.), *Věda, kultura a politika v československo-italských vztazích 1918–1951* (= Jihočeský sborník historický – Supplementum 4), České Budějovice 2012.

¹¹ Viz například studie o počátcích zdejší právnické fakulty: Marek ĎURČANSKÝ, *K personálnímu zajištění výuky na právnických fakultách v prvních letech ČSR: edice dokumentů k jednání o povolání Jaroslava Kallaba do Prahy v letech 1922–1923*, Brno v minulosti a dnes 23, 2010, s. 201–239.

¹² Role českých tzv. kuffíkových profesorů při založení a následném fungování v době první československé republiky je pouze okrajově zmíněna, k tomu blíže třeba Mária GRÓFOVÁ – Margaréta HERNANDO (edd.), *Prvá dáma vzdelávania – 100 rokov Univerzity Komenského v Bratislave. Sprievodca k výstave Múzea mesta Bratislavy pri príležitosti 100. výročia vzniku Univerzity Komenského v Bratislave*, Bratislava 2019, passim. Na příkladu historického semináře viz Milan DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký a budování historického semináře Univerzity Komenského*, AUC-HUCP 52/2, 2012, s. 101–134.

¹³ Další osobní fondy profesorů Univerzity Karlovy se nacházejí zejména v Literárním archivu Památníku národního písemnictví.

¹⁴ K němu například Milada SEKYRKOVÁ, *Život a dílo archiváře a historika Jaroslava Prokeše*, SAP 39, 1989, s. 395–465.

a to jak na západě (Francie, Belgie), tak i v zemích tehdejšího východního bloku (SSSR, Polsko, Bulharsko, Albánie). Mj. byl i čestným členem řady národních ortopedických společností (francouzské, jugoslávské, polské apod.).¹⁵ Tyto informace by zapadaly do kapitoly pojednávající o mezinárodním kontextu habitu českého vědce. M. Matoušek byl jako vědec velice politicky činný, mj. působil jako velvyslanec v Itálii v 50. letech, což by zapadalo do kapitoly o politických aktivitách vědců.

Kolektivní monografii tvoří celkem 12 kapitol,¹⁶ které na sebe navazují (mj. všechny texty pracují s klíčovými pojmy vztahujícími se k metodologickým konceptům Pierra Bourdieua a Karla Mannheima, jež jsou vysvětleny v úvodu, byť některé oddíly s nimi pracují jen velmi okrajově). Je jen škoda, že při finalizaci knihy nebylo více zohledněno to, aby nedocházelo k opakování informací v ní, například pomocí křížových odkazů, kterých mohlo být daleko více. Takto stejné údaje a sdělení, například o politické angažovanosti některých vědců, jejich vztahu k hudbě či využití zahraničních vědeckých cest k nákupu nedostatkového a luxusního zboží, čteme hned na dvou a někdy i třech místech knihy.

Závěrem lze říci, že recenzovaná kolektivní monografie představuje velice inspirativní model habitu českých vědců, s nímž jako s komparativním materiálem budou muset všichni historici zabývající se biografickým výzkumem českých vědců pracovat. Představené habituální dispozice jsou v řadě ohledů platné dodnes (například fungování akademického pole, jež je široce zpracováno ve druhé kapitole pojednávající o kariérním postupu vědce), a to bohužel včetně některých negativních jevů, například že vědecká práce na univerzitě často představuje lesklou bídu, a to zejména v pozici odborného asistenta či vědeckého pracovníka působícího v humanitních oborech (viz čtvrtý oddíl týkající se ekonomického kapitálu).

Marek Brčák

doi: 10.14712/23365730.2022.22

¹⁵ K němu blíže Michal TOVÁREK, *Ortoped Miroslav Jaroš (1897–1970)*, AUC-HUCP 58/1, 2018, s. 131–136.

¹⁶ I. Dětství a dospívání českých vědců; II. Kariérní postup vědce, vztah učitele se žákem a vytváření vědeckých škol; III. Sondy do manželství českých vědců; IV. Ekonomický kapitál českých vědců; V. Mezinárodní kontext habitu českého vědce; VI. Český vědec a interdisciplinarita; VII. Státní vědecké ústavy, vědecké společnosti a habitus vědce; VIII. Veřejná a politická činnost vědce; IX. Vědci a volný čas; X. Životní jubilea českého vědce; XI. Úmrtí a pohřby českých vědců; XII. Vědec ve filmové a televizní tvorbě.